

জন নেতা

গান্ধী
নেহরু
আজাদ
মুভাষ
জয়প্রকাশ

মূল্য—॥০ অনা

নীলাচল প্রকাশ :

শ্রীমতী ভানুমতী বক্রাব দ্বাৰা

প্রকাশ কৰা হ'ল।

১৫ চেপ্টেম্বৰ ১৯৪৭ চন

প্রথম তাওবণ

১৫ চেপ্টেম্বৰ ১৯৪৭ চন

যোৰহাটৰ বাতৰি প্ৰেছত ছাপা কৰা হ'ল।

“দেশৰ যুবক-যুৱতিৰ, ইতিহাসৰ লগত স্মৃতি পৰিচয়
থকাটো মই উচিত বুলি ভাবো। তেওঁলোকে মহাপুৰুষ
সকলৰ জীৱনী অধ্যয়ন কৰা উচিত—মহাপুৰুষসকলৰ
জীৱনীৰ বুকুত একোটা জাতিৰ ইতিহাস লুকাই থাকে।”

—চাৰ মৰিছ গ'ম্বাৰ

মহাত্মা গান্ধী

“গান্ধী মহাবাজৰ পদ অনুসৰণ কৰা।
আমি কেতিয়াও দুখীয়াক মাৰি চহকী হ'ব নোখোজো
নাইবা, ধনীৰ ওচৰতো আঠ ল'ব নোখোজো।”
—ববীন্দ্রনাথ।

কোনো এখন দেশ যেতিয়া একাৰে ছাটি পেলায়,
তেতিয়া এই একাৰৰ আঁৰকাপোৰ আঁতৰাই পোহৰৰ ফাললৈ
আঙুৰাঠি লৈ যাবলৈ একোজন মহাপুৰুষে জন্ম গ্ৰহণ কৰে।
মহাত্মা গান্ধীও এনেধৰণৰ এজন মহাপুৰুষ। আজি তেওঁ
জীৱন উৎসৰ্গা কৰিছে গোটেই দেশ জুৰি হোৱা অত্যা-
অশান্তিৰ অৱসান পেলাবলৈ। ভাৰত বুৰঞ্জীৰ পাত লুটিয়ালে
আমি এনে ধৰণৰ আৰু দুজন মহাপুৰুষৰ নাম পাওঁ—এজন
হ'ল বুদ্ধদেৱ আৰু আনজন হ'ল মহাবাজ অশোক। দেশৰ
অত্যা অত্যাচাৰ গুচাবলৈ আৰু লগে লগে মানুহক এটি
নতুন জীৱন দিবলৈ বুদ্ধদেৱে নিজৰ লৰা-তিৰোতা, সোণৰ
শয়্যা ত্যাগ কৰি ফকিবৰ দৰে বনলৈ গুচি যায়। বনত
ধ্যান কৰি বুদ্ধদেৱে এদিন এক নতুন জ্ঞান পায়। এই
মহাজ্ঞানেই হৈছে অহিংস নীতি। তেওঁ সমগ্ৰ পৃথিৱীত
প্ৰচাৰ কৰি দিয়ে এই অহিংসৰ ৰাণী।

এওঁলোকৰ পিছত বৰ্ত্তমান জগতৰপৰা সকলো অশান্তি আৰু মানুহে মানুহৰ ওপৰত কৰা অত্যাচাৰৰ ওৰ পেলাবলৈ মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে তেওঁৰ জীৱন আত্মত দিছে। গোটেই পৃথিৱী জুৰি হোৱা হিংসা বৰণ বিৰুদ্ধে তেওঁ অহিংস বৰণ বগুৱা হৈ থিয় দিছে। যুদ্ধ-বিগ্ৰহেই দেশৰ অশান্তিৰ মূল। এই যুদ্ধ-বিগ্ৰহ পৃথিৱীৰ পৰা আঁতৰ নহলে শান্তি কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। অলপতে হৈ যোৱা মহাসমৰ দুখনেই ইয়াৰ জলন্ত প্ৰমাণ।

ভাৰতৰ দৰে এখন ধনী দেশৰ খাবলৈ ভাত নাই, পিন্ধিবলৈ কাপোৰ নাই। ভাৰতীয় মানুহে বাটে-ঘাটে হা ভাত, হা ভাত কৰি মৰিব লাগিছে। অথচ এই ভাৰতীয়ৰ ধন শোষণ কৰিয়েই বৃটিছ সকল চহকী। এই অন্যায়ে-অত্যাচাৰ আঁতৰাই ভাৰতক স্বাধীন কৰিবলৈ মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে ৭৮ বছৰ বয়সলৈকে বৃটিছ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে অহিংস বৰণ চলায়। ভাৰতৰ দৰে এখন নিবস্ত্ৰ দেশৰ কাৰণে অহিংস বৰণেই একমাত্ৰ জয়লাভৰ উপায়। এই অহিংস নীতিৰ দ্বাৰা তেওঁ ভাৰতীয়ক এক নতুন উৎসাহ দিয়ে। এই মহামন্ত্ৰকে অনুসৰণ কৰি ভাৰতীয়ই ক্ষমতাশালী বৃটিছক প্ৰত্যেকখন যুদ্ধতে আজি হৰুৱাইছে আৰু গোটেই পৃথিৱীকে স্তম্ভিত কৰি তুলিছে।

লাহে লাহে বৃটিছৰ দুশ বছৰে কৰা ৰাজত্বৰ অন্ত পৰিল। মহাত্মা গান্ধীৰ সোণালী সপোন দিঠকত পৰিণত

হ'ল। চাৰ ষ্টাফৰ্ড ক্ৰিপছৰ প্ৰস্তাৱৰ অকৃতকাৰ্য্যতাৰ পিছত মহাত্মা গান্ধীয়ে “ভাৰত ত্যাগ” (Quit India) আন্দোলন চলায়। সচাকৈয়ে এই “ভাৰত ত্যাগ” আন্দোলনে আজি কৃতকাৰ্য্যতা লাভ কৰিছে।

এই বৃটিছ বিৰুদ্ধতাৰ ভাবে মহাত্মা গান্ধীৰ অন্তৰত গভীৰ ভাৱে ৰেখাপাত কৰে দক্ষিণ আফ্ৰিকাত। বিলাতত শিক্ষা লাভ কৰি অহাৰ পিছত ওকালতিৰ কামত তেওঁ দক্ষিণ আফ্ৰিকালৈ যায়। সেই সময়ত দক্ষিণ আফ্ৰিকাত ১৫০,০০০ হাজাৰ ভাৰতীয় বাস কৰিছিল। কেৱল গাৰ বৰণ বিভিন্নতাৰ কাৰণেই তেওঁলোকে ভূতাব দৰে জীৱন যাপন কৰিব লগীয়াত পৰিছিল।

মহাত্মা গান্ধী যেতিয়া প্ৰথম দাবৰানৰপৰা ৰাওণা কৰে, তেতিয়া তেওঁক প্ৰথম শ্ৰেণীৰ টিকেট থকা স্বত্বেও ৰেলৰপৰা ৰাজ কৰি দিছিল। ইয়াৰ একমাত্ৰ কাৰণ হ'ল তেওঁৰ গাৰ বৰণ ক'লা হোৱা হেতু; অৰ্থাৎ তেওঁ “কুলি” হোৱা হেতু। কিন্তু তেওঁ এই সকলো মান-অভিমান জলাঞ্জলি দিও প্ৰায় দুবছৰ দক্ষিণ আফ্ৰিকাত কটায়। দক্ষিণ আফ্ৰিকাত কেৱল গাৰ বৰণৰ বিভিন্নতাৰ কাৰণে হোৱা অত্যাচাৰৰ ওৰ পেলাবলৈ তেওঁ অহিংস আন্দোলন চলায়। এই আন্দোলন চলাওঁতে তেওঁ কেইবাবাৰো কাৰা বৰণ কৰিব লগীয়া আৰু নানা অত্যাচাৰ সহ্য কৰিব লগীয়া হয়। কিন্তু এই অত্যাচাৰ বা কাৰা

বৰণে তেওঁৰ মন অহিংস আন্দোলনৰপৰা আঁতৰাব নোৱাৰিলে। অৱশেষত এই অহিংস আন্দোলন জয়যুক্ত হ'ল। জেনেৰেল স্মাৰ্টচে তেওঁলোকৰ দাবী মানি ল'লে। এয়েই মহাত্মা গান্ধীৰ জীৱনত অহিংস নীতিৰ প্ৰথম প্ৰয়োগ আৰু প্ৰথম জয়লাভ। ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিছত তেওঁ নিজ দেশলৈ উলটি আহে সেই একে উদ্দেশ্যেৰেই—দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ দৰে ভাৰততো অহিংস আন্দোলন চলাবলৈ।

প্ৰথম মহাসমৰৰ অন্তৰ পিছত ভাৰতীয়সকলে বুটিছ হৈ সকলো উৎসৰ্গা কৰা স্বত্বেও তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা শাসনৰ (Home Rule) পৰা বঞ্চিত কৰি ৰ'লট আইন (Rowlatt Act) নামে আইন এখনহে জাৰি কৰে; ইয়াৰ উপৰিও অমৃতসৰত ভাৰতীয়সকলৰ ওপৰত অমানুষিক অত্যাচাৰ কৰে। গোটেই দেশ জুইব দৰে জ্বলি উঠিল। মহাত্মা গান্ধীয়ে অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিলে। হিন্দু আৰু মুছলমান উভয়েই এই আন্দোলনত যোগ দান কৰিছিল। এই আন্দোলন প্ৰচণ্ড হৈ অহাৰ লগে লগে চউৰিচুৰাত বিদ্ৰোহীসকলে হিংস নীতি অৱলম্বন কৰাৰ কাৰণে তেওঁ হঠাতে আন্দোলন বন্ধ কৰি দিয়ে। অহিংস নীতি মহাত্মাৰ একমাত্ৰ মূল মন্ত্ৰ। বুটিছ চৰকাৰে ইয়াতে সুবিধা পাই তেওঁক বন্দী কৰে আৰু ছ-বছৰ কাৰাদণ্ড দিয়ে।

ইয়াৰ কিছু বছৰৰ পিছত তেওঁ পুনৰ বুটিছ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে আন্দোলন চলায়। এই আন্দোলনত হাজাৰ হাজাৰ

মানুহে অনেক দুখ-নিৰ্যাতন পায় আৰু কাৰাবৰণ কৰে। বিদেশী চৰকাৰে অৱশেষত তেওঁলোকৰ কথা মানি ল'বলৈ বাধ্য হয়। মিঃ উইনষ্টন চাৰ্চিলৰ উপলুঙা কৰি কোৱা কথাৰে “আধা নাঙঠা ফকিৰ” আৰু সেই সময়ৰ বৰলাট লৰ্ড আৰউইনৰ মাজত “গান্ধী-আৰউইন” চুক্তি হয়। সেই চুক্তি মতে তেওঁক কংগ্ৰেছৰ মূল নেতা হিচাবে দ্বিতীয় ঘূৰণীয়া মেজ-মেলত যোগ দান দিবলৈ সুবিধা দিয়ে। ইয়াৰ পৰা কোনো সফল নফলাত এটা নতুন আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত হয়। এই আন্দোলনৰ পিছত প্ৰায় দুবছৰ কাল লাঠি, গুলি, কাৰাদণ্ড ইত্যাদিৰে ভাৰত শাসন কৰা হয়।

ইয়াৰ পিছত ১৯৩৪ চনত মহাত্মা গান্ধীয়ে কংগ্ৰেছৰ পৰা অৱসৰ লয় আৰু সেৱাগ্ৰাম আশ্ৰমত থাকি সংগঠন মূলক কামত আত্মনিয়োগ কৰে। ভাৰতৰ ৭০০,০০০ গাঁৱৰ মানুহৰ আধা নাঙঠা, খাবলৈ নোপোৱা অৱস্থাৰ উন্নতিৰ হেতু তেওঁ জীৱন অৰ্পণ কৰে; আৰু গাওঁবিলাকত সূতা কটা আন্দোলন চলায়। তেওঁ সকলো ৰাইজকে বিলাতী কাপোৰ বৰ্জ্জন কৰি নিজ হাতে কটা সূতাৰে কাপোৰ বৈ পিন্ধিবলৈ উপদেশ দিয়ে। গান্ধীৰ হাতে কটা সূতা জাতীয় আন্দোলনৰ মাজ হৈ পৰে। ১৯২৩ চনত হোৱা গোটেই ভাৰত শিপিনী সংঘই ১৯৪১-৪২ চনত ১৫,১১০ খন গাঁৱক সহায় কৰে আৰু ৩,৫৪,২৫৭ জনক কাম দিয়ে। এইদৰে তেওঁ গাঁৱৰ পুৰণি শিল্প অনুষ্ঠানবোৰ গঢ়ি তোলে।

গাঁৱৰ মানুহে ঘৰে ঘৰে সূতা কাটি কাপোৰ ববলৈ শিকে আৰু এই কাপোৰ বিক্ৰি কৰি ধন উপাৰ্জন কৰি তেওঁলোকৰ অৱস্থাৰ উন্নতি কৰে।

ইয়াৰ উপৰিও মহাত্মা গান্ধীয়ে হৰিজনসকলৰ উন্নতি আৰু নাৰী স্বাধীনতাৰ কাৰণে উঠি পৰি লাগে। হৰিজন সকলৰ কাৰণে তেওঁ যি দৰে জীৱন উৎসৰ্গা কৰিছে, ই সঁচাকৈয়ে দেখিলে আচৰিত হ'ব লগীয়া। তেওঁৰ মতে মানুহ মাত্ৰই ঈশ্বৰৰ স্ৰজন বা পুত্ৰ। গতিকে মানুহে মানুহক ঘিণ নকৰি সকলোটি ভাই-ককাইৰ দৰে একেলগে থকা উচিত। আনৰ দৰে মহাত্মা গান্ধীয়ে কোনো দেশৰ শাসন-কৰ্ত্তা নোহোৱাকৈয়ে আজি সকলোৰে মন জয় কৰিছে। মহাত্মা গান্ধীৰ দৰে এজন নেতা সমগ্ৰ পৃথিৱীতে বিৰল।

কাঠিৱাৰ ৰাজ্যৰ পুৰবন্দৰত ২ অক্টোবৰ, ১৮৬৯ তাৰিখে প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ ঘৰত জন্ম লাভ কৰা মোহনচাঁদ কৰমচাঁদ গান্ধী হওঁ বোলাহেঁতেন সেই ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী হ'ব পাবিলেহেতেন। তেওঁৰ বংশই তিনি পুৰুষ ধৰি প্ৰধান মন্ত্ৰী হ'ব কৰি আহিছিল। তেওঁৰ দেউতাক কৰমচাঁদ গান্ধী ৰাজকোট ৰাজ্যৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী আছিল। মহাত্মা গান্ধীয়ে এই সকলো-খিনি সুখ আশা নাইবা পদবীৰ লোভ ত্যাগ কৰি দেশৰ কাৰণে জীৱন উৎসৰ্গা কৰে। মহাত্মা গান্ধী যুগ অৱতাৰ। যুগে যুগে তেওঁক মানুহে পূজা কৰিব। আজিও শ শ মাইল দূৰৈৰপৰা মানুহে তেওঁৰ দৰ্শনৰ হেতু বাটকুৰি বাই আহে।

বিখ্যাত মাৰ্কিন লিখক জনগাঠাৰে তেওঁৰ "Inside Asia" বোলা কিতাপখনত লিখিছে কিদৰে শ শ মাইল বাটকুৰি বাই আহি মানুহে তেওঁৰ খোজটো পৰ্য্যন্ত চুমা খায়। গান্ধীজীৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য "প্ৰত্যেক মানুহৰ চকুৰপৰা প্ৰত্যেক টোপাল চকুলো মোহাৰি পেলোৱা।" গান্ধীজীৰ পৰশে হিংসাত উন্নত পৃথিৱীক শান্তিৰ পথ দেখুৱাইছে—বুদ্ধৰ দৰে পুৰণি পৃথিৱীক তেওঁ নতুন পোহৰেৰে পোহৰ কৰিছে।

—জিতেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱা।

পণ্ডিত জৱহাৰলাল নেহৰু

“জৱহাৰলাল মোৰ উত্তৰাধিকাৰী”

—মহাত্মা গান্ধী।

আচৰিত হ'ব লগা কথা, পণ্ডিত নেহৰুৰ জীৱনটো এটা সুন্দৰ সময়। তেওঁ চহকীৰ সন্তান; জৱহাৰলালৰ পিতাক মতিলাল নেহৰুৰ অজস্র ধন-সম্পত্তিৰ কথা তুলসীদাসৰ বামায়ণৰ দৰেই মানুহৰ মুখে মুখে। তথাপি ধন-দৌলত, বিৰাট বাসভৱন সকলোৰে মোহ এৰি জৱহাৰলালে কঠোৰ ত্যাগৰ জীৱন গ্ৰহণ কৰিছে। “আনন্দ ভৱনত” তেওঁ থাকিবলৈ পাই সেই দিন? কেতিয়াবা থাকিলেও বিৰাট ঘৰটো তেওঁৰ মানত মৰিশালি যেন লাগে। ইয়াতে তেওঁৰ শৈশৱ, যৌৱনৰ স্মৃতি সমূহ জানো জাহ গৈ থকা নাই? জৱহাৰলাল অকলশৰীয়া; একোটা বিৰাট জনতাৰ আগত বক্তৃতা দি থাকোঁতেও এই ভাব তেওঁৰ মুখত পৰিস্ফুট হৈ থকা যেন দেখা যায়।

জৱহাৰলালৰ জীৱনৰ আন এটা আচৰিত কথা হৈছে তেওঁ ধন-তন্ত্ৰৰ লগত বাহিৰোৱা নহা সমাজতন্ত্ৰবাদৰ নীতি ৰাষ্ট্ৰীয় আদৰ্শ হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছে। নেহৰু সমাজতন্ত্ৰী হিচাবে দেশে-বিদেশে যে সুপৰিচিত সেই কথা কোনেও মুই কবিব নোৱাৰে।

১৮৮৯ চনৰ ১৪ নবেম্বৰ তাৰিখে এলাহাবাদৰ চহৰত এওঁৰ জন্ম হয়। তেওঁ ভাৰতবাসী; হাড়ে-হিমজুৰে ভাৰতবাসী যদিও নেহৰুৰ জীৱনত পাশ্চাত্য শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ সঁচ চকুত পৰাকৈ জিলিকি আছে। অৱশ্যে পাশ্চাত্য শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ বাহিৰৰ আভৱণটো নহয়, ইয়াৰ প্ৰকৃত প্ৰাণটোহে নেহৰুৰ আদৰৰ বস্তু, তেওঁৰ প্ৰাণৰো প্ৰাণ। তেওঁ নিজেই এঠাইত কৈছে; “মই প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যৰ আচৰিত সংমিশ্ৰণ।”

১৯০৫ চনত ১৬ বছৰ বয়সত ডেকা নেহৰু শিক্ষা ল'বলৈ বুলি বিলাতলৈ যায়। ইংলণ্ডত তেওঁ বিখ্যাত ৰাজহুৱা পঢ়াশালি হেৰ' আৰু কেমব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষা লাভ কৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ত তেওঁৰ শিক্ষাৰ বিষয়-বস্তু আছিল বিজ্ঞান; এই আপাহতে তেওঁ আইন অধ্যয়নো কৰে। ছাত্ৰাৱস্থাত অৱশ্যে তেওঁৰ প্ৰিয় অধ্যয়ন আছিল সাহিত্যহে; বিবিধ ইংৰাজ সাহিত্যিকৰ ভিতৰত অস্কাৰ ৱাইল্ড আৰু ৱাৰ্টাৰ পেটাৰ তেওঁৰ অতি প্ৰিয় আছিল। আদৰ্শবাদী নেহৰুৱে এই দুজন শিল্পীৰ সাহিত্যত প্ৰাণৰ সন্ধান পাইছিল।

ইংৰাজী কবিতাৰ ব্যুৎপত্তি নেহৰুৰ প্ৰগাঢ়; লেঠাৰি নিছিগাকৈ তেওঁ ইংৰাজী কবিতা মুখস্থ মাতিব পাৰে। কেৱল ইংৰাজী কবিতাই নহয়, ফাৰ্চী কবিতা, চীনা কবিতাও তেওঁ জানে।

১৯১২ চনত শিক্ষা সাজ কবি নেহক ভাৰতবৰ্ষলৈ উভতি আহে। সেই সময়ৰ অবস্থালৈ চাই তেওঁৰ নিচিনা এজন আদৰ্শবাদী যুৱক ৰাজনীতিৰপৰা আঁতৰি থকা অসম্ভৱ আছিল। ইয়াৰ পিছত গান্ধীজীৰ লগত তেওঁৰ সাক্ষাত হয়—মহাত্মাৰ অসাধাৰণ ব্যক্তিত্বই এজন প্ৰতিভাশালী যুৱকক জয় কৰিলে। ই চগা আৰু পোহৰৰ কথা নহয়; ই পোহৰৰ লগত পোহৰ, প্ৰতিভাৰ লগত প্ৰতিভাৰ মিলনৰ কথা। ভাৰতৰ মুক্তি সংগ্ৰামে এজন সুদক্ষ সেনানায়ক লাভ কৰিলে।

ইয়াৰ পাছতেই নেহকৰে প্ৰথম বক্তৃতা দিয়ে। আজি নেহক এজন সুদক্ষ বক্তা হিচাবে পৃথিৱীত বিখ্যাত। তেওঁৰ বক্তৃতাৰ গান্ধীৰ্য্যই, জনগাৰ্ঠাবে ক'বৰ দৰে অক্সফোৰ্ডৰ নিচিনা বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ অধ্যয়ন-চক্ৰৰ বক্তৃতালৈ মনত পেলায়। প্ৰথমবাৰৰ বাবে বক্তৃতা দিব লগা হওঁতে—যদিও বক্তৃতা নিজা মাতৃ-ভাষা হিন্দুস্থানিতে দিব লগা হৈছিল, অনভিজ্ঞ নেহকৰে স্বাভাৱিকতে অস্বস্তি ৰোধ কৰিছিল। নিজৰ কৃতকাৰ্য্যতা সম্বন্ধে তেওঁ সন্ধিহান হৈছিল।

যদিও প্ৰথমবাৰৰ বক্তৃতা, তথাপি ই প্ৰতিভাৰ পৰিচয় নিদিয়াকৈ নাছিল। শ্ৰোতাসকলৰ মাজৰপৰা চাব তেজবাহাদুৰ ছাফ্ৰ ডেকা নেহকক ওলগ জনাবলৈ একেকোবে বক্তৃতা মঞ্চ পাইছিল গৈ। ছাফ্ৰ নিজে এজন সুদক্ষ বক্তা।

সেই সময়ত বাওলট বিল আৰু অমৃতসৰৰ ঘটনাই ভাৰতবৰ্ষৰ ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈকে জাগৰণৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ১৯১৯ চনত এদিন বেলেত আহোতে বাটত জেনেৰেল দায়াৰে সগৰ্বে অমৃতসৰৰ কথা সহযাত্ৰী কেইজনমানৰ আগত বৰ্ণনা কৰা নেহকৰ কাণত পৰিছিল। নেহকৰ জীৱনত ই এটা লেখত লবলগীয়া ঘটনা।

ইয়াতোকৈ অৱশ্যে উল্লেখযোগ্য ঘটনা হৈছে, নেহকৰ জীৱনত আন এটাহে। এবাৰ মুছৌৰিলৈ তেওঁ ৰুগ্ন মাক আৰু পত্নীক নিব লগা হৈছিল। তাত তেওঁলোক এটা হোটেলত আছিল। ঘটনা ক্ৰমে সেই একেটা হোটেলতে ১৯১৯ চনৰ আফগান যুদ্ধৰ শেহত আফগান প্ৰতিনিধি দল এটা আছিলহি। এদিন অকস্মাৎ সেই দলটোৰ লগত কোনো কথা-বতৰা নহবলৈ পুলিচৰপৰা নেহকলৈ আদেশ আহিল, অতি অপ্ৰত্যাশিত ভাবে। এনে এটা যুক্তিহীন আদেশ মানিবলৈ নেহক স্বাভাৱিকতে অমান্তি হৈছিল—এই অপৰাধৰ বাবে মুছৌৰিৰপৰা নেহকক বহিস্কাৰৰ আদেশ দিয়া হয়।

সাধাৰণ যদিও, এই দুটা ঘটনাই নেহকৰ জীৱনৰ ওপৰত গভীৰ বেখাপাত কৰে—ইয়াৰ সংঘাতত তেওঁৰ প্ৰাণৰ বিপ্লৱ বহুগুণে চোকা হৈ উলি উঠে।

১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনত তেওঁ পোনতে প্ৰথমবাৰৰ বাবে জেললৈ যায়। আন এবাৰ দুজন সহকৰ্মী

লগত লৈ এটা তদন্তৰ কামত নভাবাজ্যলৈ যাওঁতে তাক তেওঁক আটক কৰা হৈছিল। এইবাব হাত সাঙুৰি বাজ-আলিয়ে দি প্ৰদৰ্শনি কৰি নি এটা অতি জঘন্য বন্দীশালত তেওঁক স্থান দিয়া হৈছিল।

নেহৰু মুঠতে আঠ ন বাৰ মান জেললৈ গৈছে। প্ৰত্যেকটো জেল-যাত্ৰাই এটা অভিজ্ঞতা।

“আত্ম জীৱন চৰিত”ত নেহৰুৱে জেলৰ জীৱন সম্বন্ধে কিছুমান অতি চিত্তাকৰ্ষক বৰ্ণনা দিছে—বন্দীশালৰপৰা দেখে-নেদেখোকৈ দেখা আকাশৰ তৰা, ওচৰৰ গছত জপিয়াই ফুৰা বান্দৰ, কেৰ্কেটুৱা, ভাটৌ ইত্যাদিৰ তুলনা আৰ্ণষ্ট ট’লাৰৰ জীৱন চৰিতৰ বাহিৰে এনে মনোবমকৈ পৃথিৱীৰ আৰু কোনো কিতাপতে নাই।

নেহৰুৰ জীৱন-চৰিত পৃথিৱীৰ সাহিত্যলৈ এক আপুৰুগীয়া দান। ভাৰতবৰ্ষৰ বাহিৰৰ আন ঠাইত তেওঁ কেৱল ৰাষ্ট্ৰ-নায়ক হিচাবেই নহয়, সুসাহিত্যিক হিচাবেও পৰিচিত। তেওঁৰ জীৱন-চৰিতৰ ভাব গভীৰ আৰু প্ৰশাস্ত, ভাষা প্ৰাঞ্জল আৰু উজ্জল। লৰ্ড আৰউইনে কৈছিল: “ভাৰতবৰ্ষখন জানিবলৈ হ’লে নেহৰুৰ জীৱন-চৰিত পঢ়া উচিত।”

জেইল-জীৱনে নেহৰুক অধ্যয়নৰ বাবে যথেষ্ট সময়, সুবিধা দিছিল; এই সুবিধাতে তেওঁ ৰাজনীতি, সাহিত্য ইত্যাদি বিশেষ ভাবে অধ্যয়ন কৰি লয়। কেৱল অধ্যয়নেই

নহয়। বিবিধ বিষয়ে চিন্তাও কৰে—চিন্তাইহে অধ্যয়ন পৰিপক্ব কৰে।

নেহৰুৰ মানত জাতীয়তাবাদ আৰু সমাজতন্ত্ৰবাদ সলাব পৰা বস্তু। সাম্ৰাজ্যবাদ পুজিবাদৰ ভেটিৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত; এটাক এৰি আনটো জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু পুজিবাদৰ বিপক্ষে বিপ্লৱ কৰা মানে জাতীয়তাবাদ আৰু সমাজতন্ত্ৰবাদ অনুমোদন কৰা। কংগ্ৰেছৰ লক্ষ্য পূৰ্ণ স্বৰাজ পোনতে নেহৰুৰ সভাপতিত্বত লাহোৰ অধিবেশনত গ্ৰহণ কৰা হয়।

নেহৰুৰ শাৰীৰিক সৌন্দৰ্য্য আছে। তেওঁৰ পত্নীৰিয়োগ হয় ১৯৩৬ চনত—“আত্ম জীৱন চৰিতৰ” এঘাৰ দিন ৰোলা প্ৰৱন্ধটোত কমলা নেহৰু চিৰকালৰ কাৰণে জীয়াই থাকিব। প্ৰৱন্ধটোৰ প্ৰত্যেকটো শব্দতে এখন অন্তৰৰ কৰ্পনি লুকাই আছে।

পৃথিৱীৰ নানা কাকতত পণ্ডিত নেহৰুৰ প্ৰৱন্ধ প্ৰকাশ হয়। তেওঁ সকলো বিষয়ৰ কিতাপ পঢ়ে; কিতাপ পঢ়াত নেহৰুৰ গোঢ়ামি নাই, গতিকেই হয়তো তেওঁ নজনা বিষয় খুব কম আছে। জ্ঞান-অৰ্জনত গোঢ়ামি অতি মাৰাত্মক বস্তু।

নেহৰুৰ অন্তৰ কোমল; সৰু সৰু লৰা-ছোৱালীৰ সঙ্গ তেওঁৰ অতি প্ৰিয়। জীৱ-জন্তুৰ ভিতৰত প্ৰায়বোৰৰে সঙ্গ তেওঁ উপভোগ কৰে—কেৱল দেখিব নোৱাৰে বাতুলি আৰু কেবেলুৱা।

সাধাৰণতে আমি ধৰ্ম্ম মানে যি বুজো, বিশেষকৈ আনুষ্ঠানিক ধৰ্ম্ম তেওঁ অনুমোদন নকৰে; তেওঁৰ মতে ই জীৱনৰ আনন্দ নাশক।

নেহৰু সাহসী আৰু নিষ্ঠাৱান। তেওঁৰ পাবদৰ্শিতা আৰু শাৰীৰিকেই হওক বা মানসিকেই হওক, কষ্ট-সহিষ্ণুতা অপৰিসীম। তেওঁৰ “জীৱন-চৰিত” ৬১৭ পিঠিৰ, “পৃথিৱীৰ ইতিহাস” ১,৫৬১ পিঠিৰ, “ভাৰত অৱিকাৰ” ৬৯৪ পিঠিৰ, এই তিনিওখন বিৰাট গ্ৰন্থ বন্দী অৱস্থাতে ৰচনা কৰা।

নেহৰুৰ জীৱনটো এটা সময়। তেওঁ একেবাহে ৰাষ্ট্ৰনায়ক, সাহিত্যিক, বক্তা আৰু বৈজ্ঞানিক। এনে প্ৰতিভা পৃথিৱীৰ ইতিহাসত অতি বিৰল।

—হেমকান্ত বৰুৱা

আবুল কালাম আজাদ

“অগ্নি যুগৰ ৰাষ্ট্ৰপতি”

—অসমীয়া

ভাৰতত প্ৰতিভাশালী ব্যক্তিৰ অভাৱ হোৱা নাই। বিজ্ঞান, ৰাজনীতি, সাহিত্য সকলোতে ভাৰতবৰ্ষই প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দিছে। মহাত্মা গান্ধীয়ে আজি গোটেই পৃথিৱীক তেওঁৰ অহিংস নীতিৰ এটা নতুন পোহৰ দিছে। মহাত্মা গান্ধী ভাৰতীয়। মহাত্মা গান্ধীৰ পাছতেই আৰু বহুতো লোকে পৃথিৱীত ভাৰতীয় প্ৰতিভাৰ চিনাকি দিছে। মোলানা আবুল কালাম আজাদ তেওঁলোকৰে লেখত ল'বলগীয়া এজন।

মোলানা আজাদক ইজিপ্ট, আফগানিস্থান আদি ঠাইত অতি আদৰ কৰে। তেওঁৰ উৰ্দুত লিখা প্ৰৱন্ধাদিয়ে সেই দেশৰ মানুহক অতি বেছি আকৰ্ষণ কৰে। আজাদে ভাৰতীয় সমস্যাৰোৰ উৰ্দু ভাষাত লিখি অনেক ভাষাত প্ৰচাৰ কৰিছে। তেওঁ লিখা প্ৰৱন্ধই সকলোকে আকৰ্ষণ কৰে। গতিকে যি ঠাইতে আববী আৰু পাৰ্চী ভাষা লিখা বা কোৱা হয়, সেই ঠাইতে আজাদক যথেষ্ট সন্মান কৰা

হয়। আহমেদাবাদ দুৰ্গত '৪২ ব বন্দী অৱস্থাত থাকোতে আজাদে লিখা প্ৰবন্ধ সমূহ উৰ্দু সাহিত্যৰ শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ। ই কিতাপ আকাৰেৰে অলপতে প্ৰকাশ পাইছে।

আজাদৰ ব্যক্তিগত প্ৰতিভা অসীম। ১৮৮৮ চনত মক্কাত এওঁৰ জন্ম হয়। কাইবোৰ 'আল আজহাব' বিশ্ববিদ্যালয়ত এওঁ শিক্ষা লাভ কৰে। ১৫ বছৰ বয়সতে এওঁ পাৰ্চী আৰু আবেবিকত যথেষ্ট বুৎপত্তি লাভ কৰে।

আজাদৰ দেউতাক এজন মেধাবী পুৰুষ আছিল। এওঁ অতি ধৰ্ম্মভীক আছিল। ১৮৫৭ খৃষ্টাব্দৰ বিদ্ৰোহৰ পাছতে এওঁ ইৰাক, মেছোপটমীয়া আদি অনেক ঠাই ফুৰে। প্ৰত্যেক ঠাইতে তেওঁ তেওঁৰ শিষ্য যথেষ্ট পাইছিল। এই পৰিভ্ৰমণৰ পাছত ১৯০৮ চনত ভাৰতলৈ তেওঁ ঘূৰি আহে। সেই বছৰতে এওঁৰ পিতাক ঢুকায়।

আগাখাঁৰ দৰে ধনদৌলত বা জগত বিখ্যাত ঘোঁৰাশাল নাথাকিব পাৰে, তথাপি আগাখাঁৰ দৰে আজাদেও পৈতৃক বৃত্তি অবলম্বন কৰি ইচ্ছা কৰা হ'লে আজি এজন ধৰ্ম্মযাজক হ'ব পাৰিলেহেঁতেন।

আধুনিক যুগৰ শিক্ষাৰে শিক্ষিত আজাদে ধৰ্ম্মপ্ৰচাৰক হ'বলৈ মন নেমেলিলে। নানান দেশ ঘূৰি তেওঁ যথেষ্ট জ্ঞান আহৰণ কৰে। ইয়াৰ পাছত মুছলমান জনতাৰ মাজত যি অন্ধবিশ্বাস আৰু কুসংস্কাৰ আছিল, সেইবোৰ গুচাবলৈ তেওঁ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হ'ল। সেই উদ্দেশ্যে ১৯১২ চনত 'আলহিলাল'

নামে এখন কাকত উলিয়ায়। কাকতখন ওলোৱাৰ লগে লগে মুছলমান জনতাৰ মাজত হৈ-চৈ লাগি পৰিল। চিৰকাল অন্ধবিশ্বাসবোৰ মানি অহা বৃদ্ধ মুছলমানসকলে এই কথাত অতি বেছি আঘাত পায়। আনকি সম্পাদকক হত্যা কৰা হ'ব বুলিও ভয় দেখুৱা হৈছিল। কোনো ভাৰতীয় কাকতেই 'আলহিলাল'ৰ দৰে জনতাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পৰা নাছিল। যি মুছলমানসকল অত্ৰদিন ৰাজনীতিৰপৰা আঁতৰি আছিল বা সদায় বিদেশী চৰকাৰক অনুমোদন কৰিছিল, তেওঁলোকেও ৰাজনীতিৰ মোল বুজি উঠিল। লগে লগে ৰাজনীতি-ক্ষেত্ৰত তেওঁলোক লাহে লাহে আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে উঠি অহা শক্তিৰ ফলত চৰকাৰেও যথেষ্ট আমনি বোধ কৰিলে। প্ৰথম মহাসমৰে তেওঁলোকক এটা সুবিধা দিলে। 'ভাৰত ৰক্ষা আইন' গঠিত হ'ল। সেই সময়ত প্ৰকাশ পোৱা কাকতবোৰৰ ভিতৰত 'আলহিলালেই' চৰকাৰৰ নীতিক খুব বেছি ধৰণেৰে সমালোচনা কৰিছিল। চৰকাৰৰ পক্ষে এইটো অসহনীয় হ'ল। পাৰ্লামেণ্টৰ "হাউছ অৱ কমন্স"ত 'আলহিলাল'ৰ বিষয় লৈ আলোচনা হ'ল। চৰকাৰে এই কাকতখনৰ মূলধন বাজেয়াপ্ত কৰিলে, আৰু লগে লগে নগদ ১০ হাজাৰ টকা জৰিমনা হিচাবে দাবী কৰিলে। 'আলহিলাল'ৰ প্ৰকাশ বন্ধ হ'ল। মোলানা আজাদ ইমান সোনকালে হাৰমনা বিধৰ পুৰুষ নহয়। তেওঁ 'আলবালাঘ'

নাম দি আক এখন কাকত উলিয়ায়। 'আলবালাঘ' 'আলহিলাল'তকৈ বেছি কোবাল আছিল। চৰকাৰে আজাদক বম্বে, পঞ্জাব, মধ্যপ্ৰদেশ, যুক্তপ্ৰদেশ—অনিকি বঙ্গদেশতো সোমোৱা নিষিদ্ধ কৰি দিলে। ১৯১৬ চনত বাঁচিওঁ এওঁৰ ওপৰত অন্তৰীণ আদেশ জাৰি কৰা হয়। এনে ধৰণৰ ঘটনাই জুইত ঘিঁট ঢালিছিল।

এওঁৰ ওপৰত অন্তৰীণ আদেশ জাৰি কৰাৰ কেইমাহমানৰ পাছতে কংগ্ৰেছ আৰু মুছলীম লীগ এটা মীমাংসালৈ আহে। সেই একে বছৰতে মুছলীম লীগ আৰু কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ ইতিহাসপ্ৰসিদ্ধ চুক্তি লক্ষ্ণৌ নগৰীত হয়। ই আজিও লক্ষ্ণৌ-চুক্তি নামে জনাজাত।

অন্তৰীণ আদেশৰ ৪ বছৰৰ পাছত ১৯২০ চনত আজাদৰ মুক্তি হয়। মুক্তি লাভ কৰিয়েই এওঁ খিলাফত আৰু অসহযোগ আন্দোলনত দেহে-কেহে লাগি যায়। 'প্ৰিঞ্চ অৱ ৱেলছ' ভাৰতলৈ আহোঁতে তেওঁক কোনো সন্মান নেদেখুৱাবলৈ ভাৰতবাসীয়ে যি আয়োজন কৰিছিল, আজাদে সেই আন্দোলনৰ নেতৃত্ব কৰিছিল। ১৯২১ চনৰ ১০ জানুৱাৰীৰ দিনা চিত্তবৰ্জনে দাসৰ লগত এওঁক পুনৰাই গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়। এবছৰ কাৰাদণ্ডৰ পাছত ওলাই আহিয়েই এওঁ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ সভাপতি নিৰ্বাচিত হয়; দিল্লীত বহা অধিবেশনৰ সভাপতিত্ব কৰে। ইমান কম বয়সতে অৰ্থাৎ ৩৫ বছৰ বয়সতে কোনো আগেয়ে

কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ সভাপতি নিৰ্বাচিত হোৱা নাছিল। জৱাহৰলাল ৩৯ বছৰ বয়সতহে সভাপতি নিৰ্বাচিত হয়। সেইদিনা ধৰি আজাদে কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ গুৰি ধৰি আহিছে। দ্বিতীয়বাৰৰ কাৰণেও এওঁ আকৌ সভাপতি নিৰ্বাচিত হৈছিল। ১৯২০ চনৰপৰা আজাদৰ মহাত্মা গান্ধীৰ সৈতে সহযোগ ঘটে। কংগ্ৰেছ নেতাসকলৰ ভিতৰত এওঁয়েই আটাইতকৈ প্ৰগতিশীল আৰু সামাজিক ব্যৱস্থাৰ পৰিবৰ্তন কামী।

আজাদৰ চৰিত্ৰ অসাধাৰণ; বুদ্ধি অতি তীক্ষ্ণ। তেওঁ কিতাপ পঢ়ি বৰ ভাল পায়। তেওঁৰ এটা বিৰাট ঘৰুৱা লাইব্ৰেৰী আছে। তেওঁ লাইব্ৰেৰীৰ নিৰ্জ্জনতা বৰ ভাল পায়। তথাপি সভা-সমিতি আদিতো তেওঁৰ মেধাৰ যথেষ্ট পৰিচয় পোৱা যায়। প্ৰতিটো কথাই তেওঁ অতি পৰিপাটীকৈ ভাবিব পাৰে। সেই কাৰণেই মহাত্মা গান্ধী আৰু জৱাহৰলালৰ নিচিনা দুজন পুৰুষেও তেওঁৰপৰা উপদেশ প্ৰায়েই বিচাৰে। তেওঁৰ বিশ্লেষণ শক্তি অতি তীক্ষ্ণ। বক্তা হিচাবেও আজাদ শীৰ্ষস্থানীয়।

এওঁ এজন নিপুণ বক্তা। সভা-সমিতি আদিত বক্তৃতা দি উপস্থিত জনতাক বক্তৃতাৰে জয় কৰিব পৰা ক্ষমতা এওঁৰ অসাধাৰণ। আজাদৰ বক্তৃতাত সভাঘৰ সদায়েই কাঁহ পৰি জীণ যায়। কাৰো এটা শব্দ উচ্চাৰণ কৰিবলৈকো সময় নাথাকে।

আজাদ এজন অতি জ্ঞানী পুৰুষ। এওঁৰ ত্যাগৰ মহিমা অতি বিৰল। চিত্তবৰ্জনে দাস ঢুকোৱাৰ লগে লগে বঙ্গদেশৰ সামাজিক জীৱনত এটা ডাঙৰ হানি হয়। চিত্তবৰ্জনে দাসৰ মৃত্যুত যি ক্ষতি হ'ল, আজাদে অতি সহজে এই ক্ষতি পূৰাব পাৰিলেহেঁতেন। তেওঁ কিন্তু এইবোৰৰ মাজলৈ নোসোমোৱাটো ঠিক কৰিলে। আনকি মহাত্মা গান্ধীয়েও নিজে গোটেই বঙ্গদেশ ঘূৰি গৈও আজাদক মান্তি কৰাব নোৱাৰিলে। চাৰিও পিনৰপৰা সকলোৱে উপদেশ দিলে, সকলোৱে দাবী জনালে, আজাদ কলিকতাৰ “মেণ্ডৰ” হ'ব লাগে; প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিৰ সভাপতি হ'ব লাগে; বঙ্গীয় পৰিষদৰ স্বৰাজ পাৰ্টিৰ নেতা হ'ব লাগে; কিন্তু কোনোটেও প্ৰলোভনেই তেওঁৰ স্থিৰ মন ঘূৰাব নোৱাৰিলে।

ইয়াৰ পৰিবৰ্তে তেওঁ তেওঁৰ সময় আন কামত খটুৱালে। এওঁ কোবাণ চৰিফৰ এখন সমালোচনা যুগুত কৰে। মুছলমান জনতাই এওঁৰ কিতাপখন অতি আদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিলে। তেওঁৰ কোবাণ চৰিফৰ ব্যাখ্যা তিলকৰ গীতাৰ ব্যাখ্যাৰ সৈতে সমানে ফেৰ মাৰিব পাৰে।

আজাদে পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক জাতিৰে বুৰঞ্জী, ভাষা, সাহিত্য প্ৰতিটো বিষয় ভালকৈ জানে। এওঁ সঙ্গীতো বৰ ভাল পায়। আজাদ একেলগে দাৰ্শনিক, বক্তা সমালোচক আৰু জাতীয় নেতা। তেওঁ সকলোৰে সমান শ্ৰদ্ধাৰ পাত্ৰ।

—প্ৰফুল্লকুমাৰ বৰুৱা

সুভাষচন্দ্ৰ বসু

“সুভাষ বসুৰ দেশ-প্ৰেম অদ্বিতীয়”

—জৱাহৰলাল নেহৰু

শতাব্দীৰ পাছত শতাব্দী, যুগৰ পাছত যুগ পাৰ হৈ যায়। বাগৰি অহা দিনবিলাকৰ একোটা শুভ মুহূৰ্ত্তত একোজন মহামানৱৰ আৰ্হিভাৱ হয়। সেই মহামানৱ সকলে মানৱৰ আগত মহামানৱতাৰ পৰিচয় দি থৈ যায়। ঠিক এনে এটি শুভ মুহূৰ্ত্তত মহামানৱ সুভাষ বসুৰ আৰ্হিভাৱ হয়। ১৮৯৬ চনৰ ২৩ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা কটক চহৰত তেওঁ জন্ম গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ দেউতাকৰ নাম জানকীনাথ বসু।

সুভাষে লৰালিৰ শিক্ষা লৈছিল কটক চহৰত। তেওঁ ১৯১৩ চনত মেট্ৰিকুলেচন পাছ কৰে। তাৰ পাছত সেই চনতে কলেজীয়া জীৱনৰ পাতনিও মেলে। ১৯১৫ চনত তেওঁ আই-এ পাছ কৰে।

সকলোৰপৰা সুভাষ বামকৃষ্ণ আৰু বিবেকানন্দৰ বৰ প্ৰিয়ভক্ত আছিল। চৌধ্য বছৰীয়া বয়সৰপৰাই কুশলনৰ ওপৰত যোগাসনত বহি তেওঁ যোগ কৰিছিল। ইয়াৰ পাছতেই আন এজন বন্ধুৰে লগ লাগি ধৰ্মগুৰু বিচাৰি

ঘৰৰ বাহিৰ ওলাল। এখন ঠাইৰ পাছত আন এখনকৈ দেশ ফুৰিবলৈ ধৰিলে। ছমাহৰ পাছতে মনত অদম্য উৎসাহ লৈ সুভাষ ঘৰলৈ উভতিল।

বি-এ শ্ৰেণীত থাকোতে সেই কলেজৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক আছিল মিঃ অটন। সাম্ৰাজ্যবাদৰ কঠোৰ নীতিৰে পৰিপুষ্ট সংস্কৃতিৰ প্ৰতিনিধি আছিল তেওঁ, ভাৰতবাসীৰ প্ৰতি অবজ্ঞা আছিল, তেওঁৰ মনৰ অপৰিসীম আনন্দ। মিঃ অটনৰ ব্যৱহাৰে সুভাষৰ দৰে তৰুণ যুবক সকলৰ মাজত ৰিড্ৰোহৰ অগনি জ্বলাই দিলে, তেওঁলোকে ধৰ্ম্মঘট কৰিলে। সেই ধৰ্ম্মঘটৰ নেতৃত্বৰ ভাৰ লৈছিল সুভাষে। ফলত তেওঁলোকক ছবছৰৰ কাৰণে বিদ্যালয়ৰ পৰা বহিঃস্কাৰ কৰে। ইয়াৰ পাছত ১৯১৭ চনত তেওঁ বি-এ পাছ কৰে আৰু ১৯১৯ চনত এম-এ পঢ়িবৰ কাৰণে বিদ্যালয়ত ভৰ্তি হয়। কিন্তু হঠাতে দেউতাকৰ ইচ্ছা অনুসৰি তেওঁ বিলাতলৈ যাব লগা হয়। অনিচ্ছা স্বত্বেও দেউতাকৰ কথা মানি সুভাষ বিলাতলৈ বাওণা হ'ল। পোনতে বিলাত পালেই এটা পৰীক্ষাত তেওঁ আচৰিত কৃতকাৰ্য্যতাৰ পৰিচয় দিয়ে।

ৰাজসুখে তেওঁক বলীয়া কৰিব নোৱাৰিছিল। সেইহে ১৯২০ চনত লণ্ডনত থাকোতেই বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিপক্ষে হোৱা অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত তেওঁ ছিভিল ছাৰ্ভিছৰ পৰা নাম তুলি লৈছিল। বিলাতী শিক্ষা-সভ্যতাই তেওঁক

চমক খুৱাব নোৱাৰিলে। এফালে জনগণৰ দাবিদ্ৰ্য আৰু আনফালে ভাৰতীয়ৰ দাসত্বৰ কাহিনীয়ে তেওঁক উদ্বাউল কৰিছিল।

ঝাঞ্চী ৰাণী ৰেজিমেণ্টৰ ভৱিষ্যত গঢ় দিওঁতা সুভাষে এখন চিঠিত লিখিছিল—ভাৰতৰ নাৰী সমাজ যেতিয়ালৈকে শুই থাকিব; তেতিয়ালৈকে ভাৰত কেতিয়াও আগবাঢ়িব নোৱাৰে।

১৯২১ চনত তেওঁ কেমব্ৰিজ বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰপৰা দৰ্শন শাস্ত্ৰত ডিগ্ৰী লাভ কৰে। সেই চনতে সুভাষ বসু ভাৰতলৈ উভতি আহে। গান্ধীজীৰ উপদেশ মতে চিত্তৰঞ্জন দাসৰ দ্বাৰা চালিত ৰঙ্গৰ অসহযোগ আন্দোলনত তেওঁ যোগদান দিয়ে। সুভাষ বসু চিত্তৰঞ্জন দাসৰ অনুপ্ৰেৰণাত অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। ১৯২১ চনৰ মে' মাহত তেওঁ 'নেছনেল কলেজৰ' অধ্যক্ষ হয়। সেই সময়ত গান্ধীজী আৰু তেখেতৰ অনুগামী সকলে 'গোলাম-খানা' বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তলত স্কুল আৰু কলেজ বিলাক বাধিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিল। জাতীয় শিক্ষা অসহযোগ আন্দোলনৰ এটা বিশেষ অঙ্গ। সুভাষ বসুৱে ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ দায়িত্ব লৈছিল। সুভাষ যে দেশবন্ধুৰ বিশ্বাসী কৰ্মী আছিল ইয়াতে তাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়।

কলেজৰ অধ্যক্ষতাৰ উপৰিও বঙ্গ প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্যৰ ভাৰ তেওঁৰ ওপৰত আছিল। তাৰ কাৰণে নানান বাধা-বিঘিনিৰ তেওঁ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল।

১৯২১ চনত প্ৰিঞ্চ অৱ ওৱেলচ্ ভাৰতলৈ আহে। জাতীয় কংগ্ৰেছী দলে বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ প্ৰবঞ্চনাৰ বিৰুদ্ধে কলিকতাত হবতাল কৰে। এই হবতালৰ সূত্ৰাধাৰ আগভাগ লয়। বৃটিছ শাসকসকল আতঙ্কিত হ'ল। চিত্তবৰ্জনে দাস সূত্ৰাধাৰ বন্ধু, কালাম আজাদক আটক কৰা হ'ল। সূত্ৰাধাৰ ছমাহৰ কাৰণে আটক অৱস্থাত থাকিব লগা হ'ল। জেলৰ পৰা ওলাই আহি সূত্ৰাধাৰে দেখিবলৈ পালে উত্তৰ বঙ্গত দোকাল-দাকাল বানপানী। বানপানী সাহায্য কমিটিৰ চেক্ৰেটৰী হিচাবে তেওঁ যেনে সুচাৰুৰূপে কাম চলালে, তাৰ বাবে আনকি বঙ্গৰ গৱৰ্ণৰ লৰ্ড লিটনেও তেওঁক অভিনন্দন জনাইছিল।

১৯২২ চনত গয়াত ভাৰতৰ জাতীয় কংগ্ৰেছ কমিটিৰ এখন অধিবেশন ৰহে। চিত্তবৰ্জনে দাসে ইয়াত সভাপতিত্ব কৰিছিল। সেই অধিবেশনতে স্বৰাজ দল গঠন হয়। এই দলক শক্তিশালী কৰি তুলিবলৈ তেওঁ অশ্বৰিসীম চেষ্টা কৰিছিল। গয়াৰপৰা উভতি আহিয়েই তেওঁ এখন কাগজ উলিয়ায়। কাগজখনৰ নাম 'বাংলাৰ কথা'। ইয়াৰোপৰি 'ফৰৱাৰ্ড' নামৰ আনখন কাগজৰো তেওঁ ভাৰ লৈছিল। বঙ্গৰ প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিৰ চেক্ৰেটৰী হৈ তেওঁ বঙ্গীয় যুৱক দল গঠিত কৰিছিল।

স্বৰাজ দলে বঙ্গ ব্যৱস্থাপক সভা আৰু কলিকতা কৰ্পোৰেচনত যথেষ্ট প্ৰাধান্য লাভ কৰিছিল। চিত্তবৰ্জনে দাস

কৰ্পোৰেচনৰ 'মেয়ৰ' আৰু সুভাষ চিফ একজিকিউটিভ অফিচাৰ নিযুক্ত হয়। তেওঁ এই কামৰ আধা বানচ হৈ গ্ৰহণ কৰিছিল। ইয়াতো সূত্ৰাধাৰে যথেষ্ট দক্ষতাৰ পৰিচয় দিয়ে। ইয়াৰ পাছত কোনো বিচাৰ নোহোৱাকৈ তেওঁক ২১ অক্টোবৰৰ দিনা বন্দী কৰা হয়। প্ৰথমে আলিপুৰ তাৰ পাছত বাৰ্হামপুৰ জেইলত থোৱা হয়। শেষত তেওঁক মান্দালয়লৈ পঠোৱা হয়।

মান্দালয়ৰ নিৰ্বাসিত জীৱনে তেওঁৰ স্বাস্থ্য ভাঙি পেলালে। স্বাস্থ্যৰ উন্নতিৰ কাৰণে গৱৰ্ণমেণ্টে দিয়া কোনো সুবিধা তেওঁ নললে। চুইজাৰলণ্ডলৈ যাবলৈ অনুমতি দিয়াতো তেওঁ নগল। ১৯২৬ চনৰ ২০ মেইৰ দিনা মান্দালয়ৰ সকলো ৰাজনৈতিক বন্দীয়ে ধৰ্ম্মঘট কৰে। দুদিনৰ পাছত কলিকতাতো এটা প্ৰকাণ্ড হবতাল আৰম্ভ হয়। সভা-সমিতি হ'ল, শোভাযাত্ৰা হ'ল, কলিকতাবাসীয়ে চৰকাৰে ৰাজনৈতিক বন্দীৰ ওপৰত কৰা দুৰ্বাৰহাৰৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে। তেওঁলোক ঘোৰ বিদ্ৰোহী হৈ উঠিল।

১৯২৮ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহ। চাইমন কমিছনে বম্বেত আকোৰ গজালি দি ধৰিলেহি, ভৱিষ্যত ভাৰতৰ এখন পৰিষদ গঠন কৰিবলৈ, ভাৰতবাসী অমত হ'ল। ভাৰতবাসীৰ মুখত চাইমন কমিছনে অপমানৰ ক'লা ছাই সানিবলৈহে আহিছিল। সূত্ৰাধাৰে জনসাধাৰণৰ মাজত বিদ্ৰোহ ভাৱ জগাই তুলিলে। তাৰ পিছৰপৰাই বামপন্থী দলৰ নেতা বুলি সূত্ৰাধাৰ সকলোৰে বিদিত হ'ল।

ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ সভা বহে ১৯২৮ চনৰ ডিছেম্বৰ মাহত। সেই উপলক্ষে শূভাষে এটা ভলন্টিয়াৰৰ দল গঢ়ি তুলিছিল।

শূভাষ জেললৈ যাব লগা হৈছিল কেবাবাৰো। ১৯৩১ চনটো বঙ্গৰ পক্ষে বৰ দুখৰ দিন আছিল। পুলিচৰ অত্যাচাৰৰ নিপীড়ণে বঙ্গবাসীক জুকলা কৰিছিল। চট্টগ্ৰাম, মেডিনীপুৰ আদি ঠাইত অত্যাচাৰৰ সীমা পাব হৈ গৈছিল। হিজলী শিবিৰত ভয়ানক গুলিচালনাৰ ফলত দুজনৰ মৃত্যু, কেবাজনো আহত হয়। বঙ্গবাসীয়ে এই অত্যাচাৰ চাই থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁলোকৰ শৰীৰত তেজ ঘনাই ব'বলৈ ধৰিলে। মহাত্মা গান্ধী ঘূৰণীয়া মেজ-মেলৰপৰা উলটি আহিল। কংগ্ৰেছ ৱাকিং কমিটি বন্ধত বহিল। শূভাষ বন্ধলৈ গ'ল বঙ্গবাসীৰ এই দুখ লগা কাহিনী ফঁহিয়াই দেখুৱাবলৈ। উভতি আহোঁতে শূভাষক আটক কৰা হয়। লানি নিছিগা কাৰাকদ্ধ জীৱনে তেওঁৰ স্বাস্থ্য ভাঙি পেলালে। ইউৰোপলৈ চিকিৎসাৰ কাৰণে যাবলৈ অনুমতি পালে। তাৰ পাছত তেওঁ ভিয়েনালৈ যায়, তাত তেওঁৰ এজন ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক নেতা মিঃ ভি জে পেটেলৰ লগত পৰিচয় হয়। ১৯৩৬ চনত তেওঁ উভতি আহে জনমভূমিলৈ। কিন্তু বন্ধত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে তেওঁক আকৌ আটক কৰা হয়।

কাৰাগাৰৰ ইটাৰ দেৱালয়ৰ মাজৰ অকলশৰীয়া জীৱনে তেওঁৰ ভীষণ ভাৱে শাৰীৰিক অসুস্থতা আনিলে। শূভাষ

আকৌ ইউৰোপলৈ যাব লগা হয়। সেই সময়ত আয়বলেণ্ডৰ বিপ্লৱী নেতা ইমন ডি ভালেৰাৰ লগত তেওঁৰ চিনাকী হয়। তাৰ পাছত উভতি আহি তেওঁ জানুৱাৰী মাহত কলিকতাত বহা জাতীয় কংগ্ৰেছ কমিটিৰ সভাপতিত্ব কৰে। কথাৰ চলতে ভাৰতৰ আন আন দেশ সমূহৰ লগত সংস্কৃতিগত সংযোগ স্থাপনৰ কথা তেওঁ উল্লেখ কৰে। ভলন্টিয়াৰ বাহিনী পৰিচালনাৰ কথাও কয়।

১৯৪১ চনৰ 'স্বাধীনতা-দিবস'ৰ দিনা খবৰ ওলাল শূভাষ নিকদ্দেশ হৈছে বুলি। বিজুলীৰ দৰে দেশৰ এটা সীমাৰপৰা আন এটা সীমালৈ বিয়পি পৰিল শূভাষৰ নিকদ্দেশৰ কথা। তেওঁ ক'ত আছিল কোনেও নাজানিছিল। বহুতেই কৈছিল ল'ৰা কালত যোৱাৰ দৰে তেওঁ হিমালয়লৈ গৈছে বুলি। আন কোনো কোনোৱে কৈছিল ভাৰতৰ বাহিৰৰ আন দেশলৈ যোৱাৰ কথা।

কিন্তু শূভাষ ক'ত? জনৰৰ উঠিছিল তেওঁ কলিকতা বেঙ্গুন, উত্তৰ পশ্চিম সীমান্ত আদি ঠাইত আছিল। শূভাষৰ বিষয়ে নতুন গুজব আৰম্ভ হ'ল। হিটলাৰৰ লগত শূভাষৰ মিত্ৰতাৰ কথাও জন-সাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰ হয়। ভাৰতীয় জাতীয় সৈন্ত-বাহিনীৰ এইখিনি সময়তে গঠন হৈছিল।

শূভাষে কৈছিল "যোৱা দুশ বছৰৰ মই বিদেশী ইতিহাসৰ পাত লুটিয়াই চালো, স্বাধীনতা ৰণৰ কথা ফঁহিয়াই চালো। বিদেশীৰ সহায় নোলোৱাকৈ কৃতকাৰ্য্য

হোৱা এখনো স্বাধীনতা বণৰ কথা বিচাৰি নাপালো। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদেও সহায় বিচাৰিছিল ভাৰতৰ দৰে পৰাধীন দেশখনৰপৰা। আমিও বৃটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিপক্ষে হোৱা শেষ স্বাধীনতা বণত আনৰপৰা সহায় বিচাৰিম।”

ক্ৰীপছ প্ৰস্তাৱে ভাৰতবাসীৰ মাজত আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰা সময়ত জন-সাধাৰণৰ মাজত বিয়পি পৰিছিল সুভাষৰ মৃত্যুৰ কথা—উবা জাহাজৰ সংঘৰ্ষত মৃত্যুৰ কথা। এই বতৰাই জন-সাধাৰণক বিচলিত কৰি পেলালে। ‘ভাৰত ত্যাগ’ প্ৰস্তাৱৰ পাছত ৱাডেলৰ প্ৰস্তাৱে ভাৰতবাসীৰ মুখত সাময়িক ভাৱে পানী দিছিল। আকৌ জনতাৰ মাজত গুজব উঠিল সুভাষৰ মৃত্যুৰ কথা—টকিওৰ হিম্পিটেসত। সুভাষৰ জীৱন ঘটনা বহুল—তেওঁৰ সাহস অদমা আৰু কৰ্ম প্ৰেৰণা অসাধাৰণ।

মানুহৰ মৃত্যু আছে। অৱশ্যে সুভাষৰ দৰে অমৰ আত্মাৰ কোনো কালেই যে মৃত্যু নাই, সেই কথা কোনেও নুই কবিব নোৱাৰে।

—অনুকম্পা বৰুৱা

জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণ

“তেওঁ এজন স্বভাৱ যুঁজাৰু”

—মহাত্মা গান্ধী

ভাৰতীয় নেতৃবৃন্দক অনেক গুণেৰে ভূষিত কৰি চিনাকি দিয়াটো অনাৱশ্যক কথা। তেওঁলোক আজি বিশেষণৰ বহুত ওপৰত। ভাৰতৰ জন-সাধাৰণক তেওঁলোকে এটা বাট দেখুৱাই দিছে। সেই বাটেদি আগবাঢ়ি ভাৰতীয়ই বৰ্ত্তমান অৱস্থা পাইছে। জয়প্ৰকাশ ভাৰতৰ নেতৃবৃন্দৰ মাজৰ এজন ভাৰতবাসীৰ বিপ্লৱী নায়ক।

ভাৰতীয় জন-সাধাৰণে জয়প্ৰকাশক অতি ভাল ধৰণে জানে। জয়প্ৰকাশ তেওঁলোকৰ অতি আপোন। ১৯৩৩ চনত নাচিক জেইলৰপৰা ওলাই অহাৰ লগে লগেই ভাৰতীয় ৰাজনীতিত এটা নতুন শক্তি, এটা নতুন উদ্দীপনাই ঠাই পায়। জয়প্ৰকাশ জেইলৰপৰা আহোঁতে এটা নতুন ভাৱধাৰাৰে অনুপ্রাণিত হৈ আহিছিল। তাৰ ফলতেই সমাজতন্ত্ৰবাদৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়। আজি গোটেই ভাৰত আন কি গোটেই পৃথিৱীয়েই সমাজতন্ত্ৰবাদৰ পথত অগ্ৰসৰ হোৱা দেখা যায়।

জীৱনৰ অভিজ্ঞতা যাব যিমান বেছি তেওঁৰ সিমান ব্যুৎপত্তি বহুতৰ মতে জয়প্ৰকাশে নানা ঠাই ঘূৰি বিবিধ অভিজ্ঞতা গোটাৰ পৰা কাৰণেই তেওঁ আজি এজন লেখত ল'বলগীয়া ব্যক্তি বুলি পৰিগণিত হৈছে।

নাৱিকে জাহাজৰ প্ৰত্যেকটো যন্ত্ৰ বিশেষৰে কথা জানে। সেই দৰে জীৱনৰ অতি সূক্ষ্ম ঘটনাবোৰ ভালকৈ উপলব্ধি কৰিব পৰা ক্ষমতা জয়প্ৰকাশৰ কম নহয়। সেই কাৰণেই তেওঁ কথাবোৰ নিখুঁটভাৱে পৰিপাটীকৈ বুজিব পাৰে। আমেৰিকাত শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ গৈ তেওঁ প্ৰথমেই 'ফাৰ্মত' হৈ দিন মজুৰী হিচাবে শিক্ষা আৰম্ভ কৰে। ১৯২২ চনত তেওঁ কেলিফৰ্নিয়া পায়গৈ। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নতুন বছৰ আৰম্ভ হ'বলৈ তেতিয়াও তিনিমাহ বাকী। জয়প্ৰকাশ ধনীৰ ঘৰৰ সন্তান নাছিল। গতিকে তেওঁ এই তিনিমাহ এনেয়ে বহি নকটালে। তেওঁ ফাৰ্মত কাম বিচাৰি গ'ল।

সেই সময়ত কেলিফৰ্নিয়াত বহুতো ভাৰতীয় আছিল। জয়প্ৰকাশ এটা পাঠানৰ দলত দলভুক্ত হ'ল। এই সময়তে ভাৰতৰ অসহযোগ আন্দোলনে গোটেই পৃথিবীতে এটা কঁপনি তুলিছিল। দূৰত থকা ভাৰতীয়সকলে সেই সময়ত ভাৰতবৰ্ষৰ যোৱা কোনো মানুহক লগ পালে অতি আনন্দ পাইছিল।

কেলিফৰ্নিয়াৰ পাঠানসকলে যেতিয়া জানিব পাৰিলে যে জয়প্ৰকাশে এই অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দি শিক্ষা

আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বৃত্তিৰ মোহ এৰিছিল, তেতিয়া তেওঁলোক স্বভাৱতে জয়প্ৰকাশৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'ল; তেওঁক নিজৰ মাজত সুমাই ল'লে। গতিকে ফাৰ্মত কাম পোৱাটোও জয়প্ৰকাশৰ পক্ষে অতি সহজ হৈ পৰিল।

ফলৰ বতৰ সেই সময়ত প্ৰায় শেষ হৈছিল। জয়প্ৰকাশে বাতিপুৰাৰপৰা আবেলিলৈকে ফাৰ্মত অতি কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰিবলগীয়া হৈছিল। তাৰোপৰি তেওঁলোকৰ কামৰ ছুটি নাছিল। আনকি দেওবাৰেও তেওঁলোকে খাটিবলগীয়া হৈছিল। জয়প্ৰকাশৰ কাম আছিল ফলবোৰ ছিঙি এটা পাচিত গোটাই তাৰপৰা বেয়াবোৰ বাছি বাছি পেলাই দিয়া। বোধকৰো সেইটো অভ্যাস তেওঁ আজিও এৰিব পৰা নাই। "কংগ্ৰেছ পাচি"ৰপৰা আজিও হয়তো তেওঁ বেয়া ফলবোৰ বাছি পেলাই দিবলৈ উদ্যত।

দৰমহা তেওঁলোকে ভাল ধৰণেৰেই পাইছিল। ঘণ্টাই প্ৰতি ৪০ চেণ্টচ্ (cents) অৰ্থাৎ দিনে তেওঁলোকৰ দৰমহা ১৪ টকা।

জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণে এমাহত প্ৰায় ৮০ ডলাৰ মান গোটালে। এইদৰে ধন গোটাই লৈ এওঁ ভাগ্যৰ লগত যুজিব পৰা হ'ল।

তাৰ পাছত বাৰ্কিলিলৈ এওঁ শিক্ষা লাভৰ কাৰণে যাত্ৰা কৰিলে। তাত তেওঁ স্কুলীয়াকৈ নিজে এটা কোঠা লৈছিল আৰু নিজৰ বন্ধা-বঢ়া নিজেই কৰিছিল।

হঠাতে আকৌ পইচা-কড়িৰ অভাৱত পৰি আইৱালে যাবলগীয়া হয়। আইৱাপৰা তেওঁ উইছকনচিন পায়গৈ।

এই উইছকনচিন চহৰতে তেওঁ পোনপ্ৰথমে সমাজ-তত্ত্ববাদৰ অনুপ্ৰেৰণা পায়। তেওঁ যি ঠাইলৈকে গৈছিল প্ৰত্যেক ঠাইতে, আনকি আমেৰিকাতো মানুহে মানুহৰ ওপৰত শোষণ কৰা দেখা পাইছিল। এপিনে হয়তো বিলাসী ধনীয়ে স্বপ্ন-ৰাজ্যৰ কল্পনা কৰিছে, আনপিনে হয়তো কিছুমান দৈবিদ্ৰুই এমুঠি ভাতৰ কাৰণে হাহাকাৰ কৰি ঘূৰি ফুৰিছে। জয়প্ৰকাশৰ অন্তৰ কান্দি উঠিল। তেওঁ এনে ব্যৱস্থাৰ প্ৰতিকাৰৰ উপায় বিচাৰিলে। এনেতে সেই বিশ্ববিদ্যালয়ৰে এজন অধ্যাপকৰ সৈতে তেওঁৰ পৰিচয় ঘটে। সেই অধ্যাপকজনে তেওঁক কৈছিল—সাম্ৰাজ্যবাদীসকলৰ হাতত ক্ষমতা থাকে মানে এই অৱস্থাৰ কোনো পৰিবৰ্তনেই ঘটিব নোৱাৰে। সেই অধ্যাপকজনে সমাজতত্ত্ববাদত বিশ্বাস কৰিছিল।

জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণে কথাবাৰৰ মৰ্ম ভালকৈয়ে বুজি পালে। তেতিয়াৰপৰা তেওঁলোক দুয়োৰো সম্বন্ধ আক বাঢ়িল। তেতিয়াৰপৰাই জয়প্ৰকাশে মাৰ্ক্সৰ তথ্য অতি ভাল ধৰণেৰেই অধ্যয়ন কৰিবলৈ ধৰিলে। অলপ দিনৰ ভিতৰতে তেওঁ এজন প্ৰকৃত সমাজতন্ত্ৰী হৈ পৰিল। ইয়াৰ লগে লগে তেওঁৰ জীৱনত এটা নতুন পোহৰ পৰিল। বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন এৰি তেওঁ অৰ্থনীতি শাস্ত্ৰৰ অধ্যয়ন কৰিবলৈ ধৰিলে।

ইয়াৰ পাছত উইছকনচিনৰপৰা তেওঁ নিউইয়ৰ্কলৈ যাত্ৰা কৰে।

জয়প্ৰকাশ আমেৰিকাত আঠ বছৰ আছিল। সেই আঠ বছৰৰ ভিতৰতে তেওঁ আঠোটা বেলেগ বেলেগ বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষা লাভ কৰিছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অভিজ্ঞতাৰ পিনৰপৰাও এওঁৰ অভিজ্ঞতা অতি বহল।

১৯২৯ চনত তেওঁ ভাৰত পায়হি। শিক্ষাৰ পাছৰ ছোৱা জীৱন কটাবলৈ তেওঁ হাবাখুৰি খাই ফুৰিবলগীয়া নহল। কাৰণ আমেৰিকাত থকা অৱস্থাৰপৰাই জীৱিকা অৰ্জনৰ প্ৰত্যেকটো উপায়ৰ লগতেই তেওঁৰ ভালদৰেই চিনাকি আছিল। প্ৰত্যেকটো কামতে তেওঁ সমানে পাৰ্গত। জয়প্ৰকাশে মানৱ সেৱাকে একমাত্ৰ লক্ষ্য কৰি ল'লে।

ভাৰত পোৱাৰ লগে লগেই পণ্ডিত নেহৰুৱে তেওঁক ভাৰতীয় জাতীয় মহাসভাৰ 'বনুৱা গৱেষণা বিভাগৰ' ভাৰ দিয়ে। ইয়াৰ কেইমাহমানৰ পাছতে অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত তেওঁ কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ সম্পাদকো আছিল।

জয়প্ৰকাশৰ জীৱনৰ ওপৰত নাটক জেইলত থকা দিন কেইটাৰ এটা বিশেষ প্ৰভাৱ পৰা দেখা যায়। সেই জেইলত থাকোতে জয়প্ৰকাশে তেওঁৰ সৈতে মন মিলা কেইজনমান সহকৰ্মী পায়। মাছানি আৰু অচ্যুত পটৱৰ্দ্ধন তেওঁলোকৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য।

সেই সময়ত কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ মহৎ আদৰ্শ সকলোৱে বুজি উঠিব পৰা নাছিল। এই মহাসভাক একমাত্ৰ জাতীয়

অনুষ্ঠান বুলি কোনেও উপলব্ধি কৰিব পৰা নাছিল। তাৰোপৰি কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ জৰীয়েতে যি ‘অসহযোগ আন্দোলন’ চলিছিল তাৰো কোনো আশানুকূল ফল হোৱা নাছিল।

জয়প্ৰকাশ আৰু তেওঁৰ সহকৰ্মীসকলে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকে বুজি পালে যে স্বৰাজৰ আচল অৰ্থ এমুঠিমান মানুহেহে কৰল বুজিছে। ইয়াৰ প্ৰচাৰ খুব কমেইহে হৈছে। তেওঁলোকে বুজিলে কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ বেলিৰ পোহৰ ডাৱৰৰ আঁৰে আঁৰেহে পৰিছে। গতিকে তেওঁলোকে কংগ্ৰেছ নীতিৰ কিছুমান পৰিবৰ্ত্তন বিচাৰিলে। অৱশেষত তেওঁলোক সমাজতন্ত্ৰবাদৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হ’ল।

জেইলৰপৰা ওলাই আহিয়েই জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণে পাৰ্টীমাত ‘সদৌ ভাৰত চচিয়েলিষ্ট পাৰ্টি কনফাৰেন্স’ আহ্বান কৰে। এই সভা আচাৰ্য্য নবেন্দ্ৰদেৱৰ সভাপতিত্বত বহিছিল। এই সভাই জয়প্ৰকাশক সংগঠন বিভাগৰ সম্পাদক নিযুক্ত কৰে। পিছত ৰছৰপৰাই জয়প্ৰকাশে ঠায়ে ঠায়ে ঘূৰি ফুৰি সমাজতান্ত্ৰিক অনুষ্ঠান গঠন কৰিবলৈ ধৰিলে। কেইমাহমানৰ পিছতেই বম্বে চহৰতো সমাজতান্ত্ৰিক অনুষ্ঠান গঠিত হ’ল। জয়প্ৰকাশ কংগ্ৰেছ ৱাকিং কমিটিৰ সভ্যও আছিল। কিন্তু কেইমাহমানৰ পিছতেই তেওঁ সেই পদবী এৰি দি চচিয়েলিষ্ট পাৰ্টিৰ সম্পাদক হিচাবে কাম চলাবলৈ ধৰে।

জয়প্ৰকাশ সমাজতন্ত্ৰবাদৰ পিতৃস্বৰূপ। গান্ধীজীৰ মতে,

“সমাজতন্ত্ৰবাদৰ তেওঁ এজন অদ্বিতীয় পণ্ডিত। এইটোও ক’ব পাৰি যে পাশ্চাত্য সমাজতন্ত্ৰবাদৰ বিষয়ে তেওঁ নজনা কথা ভাৰতৰ আন কোনেও নাজানে। তেওঁৰ কষ্ট সহিব পৰা ক্ষমতা অপৰিসীম।” আজি সমাজতন্ত্ৰী দল ইমান শক্তিশালী—সকলোৰে প্ৰিয়, ইমান আগবঢ়া। ইয়াৰ একমাত্ৰ কাৰণ জয়প্ৰকাশৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম।

জয়প্ৰকাশৰ সাহস অপৰিসীম। নাচিক জেইলৰ বাহিৰেও এওঁক আন কেইবাটাও জেইলত বন্দী কৰি ৰখা হৈছিল। ’৪২ত এওঁ অতি দক্ষতাৰে জেইল ভাঙি পলাই আহিছিল।

লিখক হিচাবে জয়প্ৰকাশ সুপ্ৰসিদ্ধ নহলেও তেওঁৰ ধৰণটো সুকীয়া। তেওঁৰ লিখাবোৰ অতি সহজ আৰু পোনপটীয়া। তেওঁৰ “সমাজতন্ত্ৰবাদ কিয়” বোলা কিতাপখন সকলোৰে প্ৰিয়। ভাৰতীয় পৰিস্থিতি লৈ প্ৰকাশ পোৱা কিতাপবোৰৰ ভিতৰত এইখনেই আটাইতকৈ প্ৰসিদ্ধ। বক্তা হিচাবে এওঁ বাগ্মীবৰ নহলেও এওঁৰ বক্তৃতাই সকলোকে মুহিব পাৰিছিল। তেওঁৰ বক্তৃতাবোৰ আছিল মনত সাঁচ বহুৱাব পৰা।

ইউছুফ মেহেৰালীৰ মতে, “তেওঁৰ ছটা দোষ আছে।” ইয়াৰে প্ৰথমটো হৈছে, তেওঁৰ এটা অতি ধুনীয়া ডাবিখুৰোৱা সাজ আছে। সকলোৰে আগত তেওঁ তেওঁৰটোকে চহৰৰ আটাইতকৈ ধুনীয়া সাজ বুলি গৰ্ব কৰে। তেওঁৰ কোৱা ধৰণ আৰু মুখৰ ধুনীয়া হাঁহিয়ে অৱশ্যে কথাটোৰ গৰ্বকণ একেবাবেই পাহৰাই ৰাখে।

আনটো হৈছে, সহজ ভাষাত ক'বলৈ হ'লে তেওঁৰ সময়ৰ বিষয়ে জ্ঞানৰ নাটনি। আচল কথাটো হৈছে, তেওঁ কোনো কথা দীঘলীয়াকৈ আলোচনা কৰি খুব ভাল পায়। আলোচনা কৰি থাকোতে কেতিয়াবা কৰবালৈ যাবলগীয়া থাকিলেও সেই কথা একেবাৰে পাহৰি যোৱা তেওঁৰ অভ্যাস আছে। ইয়াৰ পাছতেই পাহৰি যোৱাৰ বাবে তেওঁৰ মুখত এটা অনুশোচনাৰ ভাৱ ফুটি উঠা দেখা যায়। এই অনুশোচনাৰ ভাবে তেওঁৰ প্ৰতি মানুহৰ মৰমবহে সৃষ্টি কৰে।

শাৰীৰিক গঠনৰ ফালৰপৰা জয়প্ৰকাশ অতি সবল। জৱহাৰলালৰ নিচিনা কপত জাকতজিলিকা নহলেও, জাককৱাৰ মাজত এওঁৰ চিন নেহেৰায়। এওঁ ওখই ৬ ফুট।

এওঁৰ চৰিত্ৰ দৃঢ়। অতি ডাঙৰ কথাৰো অনায়াসে সিদ্ধান্ত কৰিব পৰা ক্ষমতা এওঁৰ আছে। ভৱ দুপৰীয়াৰ বেলিটোক ঢাকি পেলোৱা ডাৱৰ ছটাৰ দৰে জয়প্ৰকাশ সাহসী—কঠোৰ দিনটোৰ দৰে পৰিশ্ৰমী।

জয়প্ৰকাশৰ বয়স বৰ বেছি নহয়। বিহাৰৰ চৰাণ জিলাৰ, চিতাবড়িয়াৰ নামৰ এখন সৰু গাঁৱত এওঁৰ জন্ম হয়। ১৯ বছৰ বয়সত এওঁ প্ৰথম কলিকতালৈ আহে। কলিকতাত প্ৰকাণ্ড ট্ৰামগাড়ীৰো দেখি এওঁ পোনতে বৰ ভয় খাইছিল। কিন্তু আজি ট্ৰামগাড়ীৰ গতিতকৈও তীব্ৰ দেশৰ গতিত এওঁ এজন সুদক্ষ পৰিচালক।

—প্ৰফুল্লকুমাৰ বৰুৱা

—সমাপ্ত—